

А.С. Емяльянаў

Выклічнікі ў эмацыянальна-вобразнай мове радзінных песень

Наяўнасць выклічнікаў у радзінных песнях у значнай ступені садзейнічае экспрэсіўна-драматычнаму выказванню розных эмоцый і валявых імпульсаў мастацкіх вобразаў і персанажаў. Гэта найбольш кандэнсаваны, лапідарны паэтычны прыём перадачы эмацыянальна-экспрэсіўных ацэнак, рэакцый галоўных вобразаў, а таксама і выканаўцаў песень, стварэння гукавога вобраза і адпаведнага настрою, акцэнтацыі быстрыні, жывой размоўнасці мовы, даўно апрабраваны ў народнай паэтычнай творчасці.

Не выпадкова з эмацыянальных выклічнікаў нярэдка і будуюцца песня: «Ой, Мікіта, Мікіта, ці е ролля пад жыта?» [1], «Ай, кум куме рад, павёў куму ў сад» [2], «Ох, вы, столікі ж да мае, вы цісовенькія» [3], «Эй, у полі буён вецер веець» [3, с. 530], «Ух, ух, ух, на балоце радзілася» [4], «У-ха-ха, ха-ху, хахоначкі, дрэнна жыць без жоначкі» [4, с. 1030].

Напоўненыя змястоўнай і разнастайнай зматыўнай семантыкай, гэтыя службовыя словы адыгрываюць прыкметную ролю ў радзіннай песні, адразу ўводзячы слухача ў свет пачуццяў і перажыванняў спевакоў і мастацкіх герояў народна-паэтычнага твора. Гэта ў значнай ступені абумоўлена тым, што своеасаблівая інтанацыя выклічнікаў-воклічаў настройвае слухача на пэзную эмацыянальную ноту, надаючы ўсяму далейшаму тэксту павышанае экспрэсіўна-эўфанічнае гучанне.

За рэдкім выключеннем двух-трох радкоў, кожны радок многіх песень наогул пачынаецца з аднаго і таго ж выклічніка (праўда, іншы раз, ці з яго разнавіднасці, ці блізкага па гукавой і эмацыянальнай афарбоўцы другога выклічніка):

Ай, зелена, зелена на лузе трава,
Затым яна зелена, што блізка вада.
Ай, молада, молада ў мужа жана,
Ой, затым яна молада, што доля хараша,
Ой, затым яна молада, што блізка карчма.
Ой, пойдзе яна ў карчомачку, нап'ецца віна,
Ой, спіць яна ў пярынушкі да белага дня.
Для яе малютачкі мамкі ды нянькі,
А як пойдзе мілы яе пабуджаці:
– Ой, устань, устань, мілая, годзе табе спаці,
Ой, ужо нашу малютачку па саду носяць,
А ўжо нашы жнейкі ў полі нажаліся,
Ой, цябе, міленькая, яны праждаліся.
Ой, пойдзем, мілая, у поле прагуляемся. [3, с. 598].

Ой, расцвіцела ў полі макоўка,
Ой, забалела Танюшцы галоўка.
Ой, зажадала вішнёвага соку,
Ой, прывядзіце мне Колечку з току. [4, с. 16].

У выніку тэкст падкрэслена кампазіцыйна арганізаваны, інтанацыйна-музычна выразны, не гаворачы ўжо пра яго вялікую эмацыянальную напоўненасць.

Некалькі радзей у адным і тым жа тэксце ў пачатку песенных радкоў чаргуюцца разнастайныя па сваёй фоніцы і эмацыянальнай накіраванасці выклічнікі, што таксама апраўдана яго ідэйна-мастацкім зместам:

Ой, у кума п'юць, ядзяць,
На Мікіту не глядзяць,
Гэй, на Мікіту не глядзяць.
– Ой, мы, жонка, не паны,
Йдзем дадому мы адны,
Гэй, йдзем дадому мы адны. [3, с. 508].

Песенныя радкі, у якіх заўсёды да месца ў адпаведным пазычным кантэксце ўжыты розныя выклічнікі-воклічы («о», «ох», «эх», «ух», «ах», «ой», «ай», «гэй»), з асобай выразнай сілай і імператыўнасцю перадаюць адчуванне радасці, весялосці, расчаравання і іншых пачуццяў.

Кампазіцыйна выклічнікі ў тэксце размяшчаюцца не толькі па вертыкалі (безупынна, сумежныя, перакрываваныя), але і па гарызанталі: «Ой, чарачкі-бачарачкі, / за сталом я не была, / ой, бабулька, ой, бабулька, / я гарэлачкі не піла» [5], «Ой, саўём, зязюлька, ой, саўём, рабая, па гняздзечачку. / Ой, знясем, зязюлька, ой, знясем, рабая, па яечачку» [3, с. 109].

Звяртае на сябе ўвагу і той факт, што выклічнікі даволі часта ўжываюцца ў спалучэнні з рознымі займеннікамі, найбольш глыбока выяўляючы пры гэтым свае інтанацыйна-гукавыя і эмацыянальна-экспрэсіўныя магчымасці: «Ай ты, кладачка, ай ты, гібкая, / ой не гніся пада мной. / Ой ты, Ганначка, ой, душа мая, / ой не старайся за мной» [3, с. 100], «Ой ты, дубе, / я – бяроза, / ой ты, п'яны, / я – цвяроза» [3, с. 531], «Ах ты, міленькі, дарагенькі» [3, с. 528], «Ох ты, Лёксачка, / ты малодая» [3, с. 97-98], «Ах вы, госцейкі мае, / ах вы, любыя мае» [2, с. 354], «Ой вы мае слёзы, / не ўпадзіце нікуды» [5, с. 590], «Эх я буду мыцца з вечара да ранку, / не вымыю лічка, яке было змалку» [3, с. 577], «Ой, хто, хто з паўночы ходзіць, / ой, хто, хто бабулькі просіць?» [3, с. 172], «Ой, там каля рэчкі, ой, там каля броду / заве казак дзеуку з сабою ў камору» [3, с. 577]. Найвышэйшая ступень праяўлення чалавечых пачуццяў, такім чынам, выяўляецца эканомна, канцэнтравана.

Не апошняя роля ў стварэнні спецыфічнага інтанацыйна-музычнага ладу беларускай радзіннай лірыкі належыць і выклічнікам, таленавіта ўведзеным у сярэдзіну песеннага радка: «Кубачкі, ай, віном налівала / любых гасцей, бабулечкі сваей» [3, с. 203], «Пеша прыйшоў, ай і пеша прыйшоў, / да не пеша пойдзец» [3, с. 271]. Такое размяшчэнне выклічнікаў у тэксце стварае своеасаблівую паўзу, надаючы радку жывое, свабоднае размоўнае гучанне. Аналагічную функцыю выконваюць і выклічнікі, якія натуральна ўкліньваюцца ў акраманаграму (песенны стык): «У таго салаўя песенька адна, / а ў мяне, маладой, сястрыца адна. / Ой, адна, адна ў гасцях не была» [2, с. 347], «Перад ёю Ляксеяка без шапкі стаіць, / ой, без шапкі стаіць і бабульку просіць» [3, с. 222]. Запісаная ж намі ў вёсцы Стары Двор Пастаўскага раёна Віцебскай вобласці песня «Папрасілі мяне ды ў хрэсьбіны» наогул уся вытрымана ў гэтым кампазіцыйным ключы:

Папрасілі мяне ды ў хрэсьбіны,
Уханькі, хаханькі, ды ў хрэсьбіны.
А мне, маладой, нет у што прыбрацца,
Уханькі, хаханькі, нет у што прыбрацца.

Як пайду жа я да суседачкі,
Уханькі, хаханькі, да суседачкі.
Яна не дала, а толькі лаяла,
Уханькі, хаханькі, а толькі лаяла. [4, с. 853].

Заслугоўваюць пільнай увагі і вобразна матываваныя выклічнікі, якія завяршаюць песенны радок: «Вып'ем мы па румачцы, / вып'ем па другой, гэі! / А за трэццяй румачкай / песню заляем. // Ай, ляцела ластаўка, з-пад цёмнай зары, гэі! / – Прыедзь, прыедзь, мамачка, з роднай стараны» і г.д. [3, с. 462]. Гэтая ўстаўка выклічніка-вокліча «гэі!» – вельмі каларытны і ў інтанацыйна-гукавых, і ў эмацыянальна-экспрэсіўных адносінах элемент народнай лірыкі. Да таго ж, яна вымаўляецца з дадатковай працяглай мадуляцыяй, на што ўказвае пастаноўка пасля «гэі» выклічніка.

Яшчэ намнога багацейшая ідэйна-эстэтычная выразнасць радзінных песень, калі ў іх па-майстэрску выкарыстоўваюцца розныя выклічнікі ў канцы кожнага двухрадкоўя: «– Прап'ём, прап'ём, братулінька, / мы свёкра ліхога, ай! // – Не будзем мы, сяструлінька, / свёкра прапіваці, ай! // А хто ж будзецц, сяструлінька, / дома даглядаці, ай?» і г.д. [3, с. 455] ці ў канцы кожнага яго першага радка: «У полі ветрык буйны, эй, / калінку калышыць. // Калінку калышыць, эй, / дачка бацьку клічыць: // – А татачка-сонца, эй, / скажу табе слоўца» і г.д. [3, с. 513], «І па вуліцы, вуліцы, эй, / дзевіца пагуліць. // Дзевіца пагуліць, эй, / песенькі паухаіць. // Песенькі паухаіць, эй, / молайца пагукаіць» і г.д. [3, с. 538]. У мастацкім тэксце такія выклічнікі з'яўляюцца своеасаблівымі эпіграфамі.

Ужыванне выклічнікаў звычайна вобразна матывіравана і выклікана не толькі гукавай, але і інтанацыйна-сэнсавай, эмацыянальнай неабходнасцю. Яны арганічна ўваходзяць у песенны тэкст і надаюць народна-песеннаму твору звонкасць, жывасць, непасрэднасць выражэння думак і пачуццяў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Беларускі фальклор у сучасных запісах* / Складальнік В.А. Захарава. Мн., 1973. С. 175.
2. *Песні народных свят і абрадаў* / Укладанне і рэдакцыя Н.С. Гілевіча. Мн., 1974. С. 345.
3. *Радзінная паззія* / Укладанне, сістэматызацыя, уступны артыкул і каментарыі М.Я. Грынבלата. Мн., 1971. С. 438.
4. *Асабісты фальклорны архіў, у якім змешчаны сабраныя намі радзінныя песні на Віцебшчыне*.
5. *Песні сямі вёсак* / Укладанне і рэдакцыя Ніла Гілевіча. Мн., 1973. С. 370.

S U M M A R Y

A great deal of facts have been employed to consider the interjections in the emotional and imaginal language at the beginning, in the middle and at the end of the lines in the Belorussian ceremonial birth songs.

Поступила в редакцию 30.03.2001